

„Verset vések az ajtófélfámba késemmel”

Nagy László naplója

Nagy László naplóját olvasva talán nem érdektelen megemlíteni Szávai János gondolatait a napló műfajáról, illetve annak írójáról: „A napló mindig válságot tükröz, ebben minden művelője és kritikusa egyetért. Társadalmi, irodalmi, egyéni válságot.”¹ Ha ehhez még hozzátesszük, hogy a műfaj XIX. században hagyományossá vált befelé forduló és önelemző jellege mellett feltűnik egy másik jellegzetesség is, nevezetesen az, hogy a naplóíró számít a majdani olvasókra is, legalább részben ennek tudatában hozza létre feljegyzéseit, akkor az is világos, hogy mindez az írói/költői önkép egyik megmutatkozásaként is olvashatóvá teszi a naplót. Magyar sajátosságnak is tekinthető, hogy a naplókat általában csak posztumusz adják közre, ez akár fél évszázad különbséget is jelenthet a megírás, lezárás pillanatától a kiadásig.

Nagy László 1975. február 14-től 1978. január 29-ig, vagyis a halála előtti napig írt naplót. Kiadására 1994-ben került sor, a sajtó alá rendező Görömbei András és közvetve Szécsi Margit szavait idézve: „Az volt az álláspontja [ti. Szécsi Margitnak], hogy ezt a naplót csak egészében szabad publikálni. Részletek is csak akkor jelenhetnek meg belőle, ha az egész is közismertté válhat. Azt pedig jól tudta, hogy a teljes szöveg publikálása akkor reménytelen volt. Nem is a közlés szándékával kérte e kézirat legépelését.”² Vagyis másfél évtizedes különbséggel, de mégis napvilágot láttak Nagy László naplófeljegyzései, melyeket eredetileg, a naplóíró szándéka szerint nem is hagyományos naplónak, hanem álomnaplónak szánt.

Mielőtt rátérnék a Nagy László-napló tartalmi elemzésére, vagyis a már említett válság, valamint az írói/költői önarckép értelmezésére, érdemesnek tartom végignézni azokat a formai ismérveket és egyéb jellegzetességeket, amelyek az írói napló műfajánál, illetve különösen ezen naplónál előtérbe kerülnek.

DOBÁS KATA (1983) irodalomtörténész, jelenleg a „Kritikai kiadás és forrásföltárás: Kosztolányi Dezső” Kutatócsoport (ELTE BTK) tudományos segédmunkatársa.

1 Szávai János: *Az önéletírás*. Budapest, 1978, Gondolat, 102. (*Az írói napló* című fejezet.)

2 Görömbei András: *Utószó = Nagy László: Krónika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig*. S. a. r. Görömbei András. Budapest, 1994, Helikon, 537.

Az egység, amelyből egy naplószöveg építkezik, a napi feljegyzés; Nagy László néhány nagyon kevés kivételtől eltekintve valóban mindennap írt feljegyzést, és ezek terjedelmüket tekintve is hasonlóak. Mint az az 1994-es naplókiadás utószavából is kiderül, azért, mert egyetlen noteszlapnyi jegyzetet készített mindennap – vagyis sok más íróval ellentétben nem csupán a tartalom, a mondanivaló volt az íráskor a szempont, hanem a terjedelmi korlátok is. Ez a rendszerszerűség, úgy tűnik, napi penzumként is működött. Vagyis akkor is készül feljegyzés, ha nem történik semmi érdekes külső vagy belső történés. A mindennapos gyakorlat bizonyos módszeres és rendszeres önelemzéseként és önmegfigyelésként is funkcionálhatott a költő számára három éven keresztül. Az önmegfigyelés tárgya összetett módon, de alapvetően két szálon kerül leírásra: a testi és a lelki változások/történések mentén. A megfigyelt test azért kap figyelmet, mert nem működik normálisan, ellenkező esetben ugyanis nem lenne értelme megfigyelni: „Didergés jött rám az értekezleten, éreztem, hogy jön az eső, ebéd közben is fázott a derekam, étvágyam nem volt, mannával kéne élnem”; „Kettőkor sütöttem angolszalonnát, paradicsomot ettem hozzá. Kicsit aludtam, máris gépelni kezdtem, s mivel fáradt s lever voltam, a gépelés is csupa hiba. Nem szerencsés ez a mai nap, de amit megcsináltam, az jó, ha kevés is.”³ Mint az a két idézetből is látszik, a testi funkciók leírása azért is történik meg, mert ez minden egyéb, lelki működésre, alkotói munkára hatással van – a „gépelés is csupa hiba” részlet jól mutatja, hogy a test és a munka nem lesz függetleníthető egymástól a naplóró számára. Ezen a viszonylag egyszerű meglátáson túl azonban más jelentőséget is tulajdonít a naplóró a testi jelenségeknek: „Hajnalban hánynom kellett. Megint jön valami változás, bizonyára a meleg. Didegtem egész nap, pontosabban: borzongtam.”⁴ És számtalan szöveghelyre lehetne még rámutatni, de talán ebből is láthatóvá válik, hogy a lejegyző előrejelző funkciót rendel a saját testéhez, vagyis úgy véli, hogy nyomként is lehet olvasni, mely aztán valamilyen jelen- vagy jövőbeli történéshez kapcsolódik – reagál arra vagy előrejelzi azt.

Még egyetlen dolog kap ugyanekkor figyelmet és ugyanilyen funkciót a naplóban, annak is főként az elején: az álom. Egy rövid részlet világít rá, hogy test és álom adott esetben nem csupán hasonló egymáshoz a naplóró számára, hanem a két dolog akár össze is keveredhet egymással: „T. egy dobozban késeket ajándékozott nekem. Szép kézimunka valamennyi. Ne feledjem ide írni: mindez álom. Gondoltam, jelentkezni fog. Valóban: délután fölhívott. Korrektúra miatt (okán). Egész nap idegfáradtság bennem. Az idő is helytelenkedik. Ebéd után is csak forgolódtam az ágyon. Ülve asztalomnál, bármit gondoltam: mintha álmodtam volna. Ez valami lelki éremlyegés, olyan állapot, mint amit ájulás előtt érez az ember.”⁵

3 Nagy László: *Krónika-töredék. Nagy László naplója 1975. február 14-től 1978. január 29-ig*. S. a. r. Görömbei András. Budapest, 1994, Helikon, 86, 88. (1975. aug. 1. és aug. 8.)

4 Uo. 93. (1975. aug. 15.)

5 Uo. 91. (1975. aug. 12.)

A napló műfajának egyik nagyon fontos jellegzetessége, hogy a műalkotással ellentétben nem kész kompozícióban gondolkodik, hanem az egységekből, a napi feljegyzésekből építkezik, s így folyamatában válnak az olvasó számára világossá a lelki történések, a személyiség kisebb-nagyobb változásai vagy akár a naplóíró figyelmének átalakulása is. Egy ilyen változásként emelném ki az előbb tárgyalt álmokhoz való viszonyt: az álomleírások ugyanis egyre ritkábbá válnak a naplóban, funkciójuk (vagyis az összefüggésének meglátása, az ént körülvevő világgal való szerves kapcsolat értelmezésének igénye) így majdnem teljesen eltűnik. Ahogy ritkulnak az álomleírások, úgy válnak egyre inkább szárazabbá, sőt naturálissá a leírások is, amelyeket tehát már nem az álom, hanem az alvás – ami szinte már csakis kizárólag mesterségesen, altatókkal idézhető elő – leírásának igénye vált föl: „Éjjel 2 körül kihánytam mindent, csak úgy kopogtak a nyugtató tabletták a porcelánkagylóban.”⁶ Mintha a rögzítés igénye megmaradna, a jelenségek közötti vélt vagy valós kapcsolatok felvázolása azonban már hiányzik, és helyette a test legelemibb funkcióinak leírása marad. Az 1978. jan. 26-ai feljegyzésben (ezt követően már csak három van) mégis felbukkan egy álomleírás, s ennek éppen ezért kiemelt figyelmet érdemes szentelni: „Álmomban láttam: apám javítja [a] vetőgépet. Ez a gép kerekeivel belerohadt a földbe. A romlott fát vésegette róla. Én csak nézegettem, Ő: eltelt ez a nap is, nem segítettél semmit. – Majd egy kétágú zöld fát emelt be középre. – Azt is álmodtam, hogy a mozgólépcső kiszabadult velem a tájra.”⁷ Természetesen nem álomelemzésre kívánok vállalkozni, de annyit mindenképpen fontos kiemelni, mivel a naplóíró tulajdonít ennek jelentőséget, hogy a fa, amivel Nagy László majd’ mindennaposan dolgozik, esztergálja, faragja, itt kétfajta állapotában jelenik meg: zöldként és elrohadtként. Kiemelendő a tájba való belevetettségek képe is, mert a leírások tanúsága szerint a kimozdulás lehetősége ekkor már erősen korlátozott. Vagyis az, hogy ez az álom leírásra kerül ilyen formában, megint kapcsolatot teremt a külvilággal, a külső történésekkel – mégha ez a kapcsolat (táj, fa – betegség, ágy ellentéte) már csak a hiányokra és ellentétekre is fókuszál.

Ehhez a jelenséghez, illetve a napló és az olvasó viszonyának leírásához köthető az a vizsgálati szempont is, miszerint kinek és mire szánja a naplóíró saját feljegyzéseit: arról szinte bizonyosak lehetünk, hogy Nagy László nem vagy nem elsősorban kiadásra szánta feljegyzéseit, de a gondolatával szembenézett a naplóírás során: „Fogynak az üres lapok ebben a könyvben. Fogynak a napok, hónapok, a nagy torokba tűnnek, s még mindig élek, írogatom a betűcskéket, napszámosa vagyok ennek a krónikának. Mindig este, mikor már megnyűzött a nappal. Így bizony remekmű nem lesz ebből – minnek is!”⁸ A remekmű szó utal arra, hogy napló és műalkotás kapcsolata nem állt messze a naplóírótól, noha ennek lehetőségét el is veti, funkciótlanak tartja („minnek is!”). Ezzel pár-

6 Uo. 341. (1976. dec. 26.)

7 Uo. 504–505.

8 Uo. 93. (1975. aug. 16.)

huzamosan a napszámos szó egyértelműen kifejezi azt a rendszeres gyakorlatot (ahogy a naplóíró már a naplóírás kezdetén nevezi: „napi penitenciát”),⁹ ami éppen a napok, hónapok, tágabban nézve az idő, az elmúlás ellenszereként jelenik meg.

Áttérve az írói/költői önarckép reprezentációjára, azt érdemes talán kiemelni elsőként, hogy a napló különböző műalkotások keletkezésére nézvést is tartalmazhat fontos információkat az irodalomtörténészek számára. Ritkább példa, hogy az ilyen jellegű feljegyzésekből külön kötetet adnak közre – ez Nagy László esetében nem is lenne megvalósítható, de azért számos adatot találunk a mindenkori munkájára vonatkozóan. A naplóból nyomon lehet követni egy-egy műfordításának folyamatát vagy több versének keletkezéstörténetét. Nem ritka, hogy idéz is a készülő művekből: „Hajnalban fél 3-kor feküdtem le, addig csináltam a vers végét. A vers nagyon tiltakozott, hogy a hűséggel fejezzem be. Mert kínálta, hogy a félvállú fejfa-alak jussát, a legjobb részét (nem a testit) akarja: »ebben a mindig hiánnyal síró / szimmetriásra tervelt világban«. – Sokáig nem aludtam el, egészen világosig javígtattam fejben a verset. Hála a sorsnak, túl vagyok ezen is.”¹⁰ Vagyis egy a munkájának elkötelezett költő arcképe rajzolódik ki az olvasó előtt már a napló elején is. A rendszeres munka elsőrendű fontosságú (legalábbis egy ideig mindenképpen), még akkor is, ha a test fáradtsága uralja az ént. A leírt álmokban is a naplóíró sokszor költő-funkciójában jelenítődik meg: „Álom: Németh László alszik szobájában, én verset vések az ajtófélfába késemmel, elfáradok, melléje fekszem a másik ágyba. Ébredve látom: ott lődörög Lengyel Balázs. Bella nővérem is megjelenik: menjek Devecserbe a háti permetezőért. Apám üzeni: fogjam be a Fácán lovat, őt pedig el kell cserélnem, megrokkant a lába, kilép mindig a barázdából. Másik kép: vendéglők, ahol nem adnak enni. Egy rossz metafora: Templom a fejem, harang a nyelvem, nyálam a kötél.”¹¹

Vasy Géza szintén kiemeli Nagy László-naplóelemzésében, hogy milyen fontos információkat kaphatunk Nagy László alkotómunkájára, munkamódszerére nézvést: „Tágan értve, a versírásán túl idetartozik a kötetszerkesztés és -tervezés, a műfordítás, a bevezetők, kísérszövegek, interjúk írása is, ám a legfontosabb egyértelműen a költeményekre vonatkozó közlések sora. [...] Egyes alkotásokat is, kötetet is tudatosan, sok változatot, lehetőséget figyelembe véve tervezett meg a költő. Sok versén dolgozott hetekig, sőt hónapokig, olykor csak néhány sort toldva hozzá, s állandóan javígtatva, kihúzva, átírva részeket. A mívség, a mógond, a poétikai tudatosság számos jelét tapasztalhatjuk meg s egyértelművé válik, hogy a maga irányát vállalva igazi poeta doctus volt Nagy László is.”¹²

9 Uo. 14. (1975. márc. 2.)

10 Uo. 42–43. (1975. máj. 2.)

11 Uo. 20. (1975. márc. 16.)

12 Vasy Géza: „Tücskérezem, muzsikálok”. Krónika-töredék – Nagy László naplója. Tiszatáj, 1995/7, 42.

A költői én-reprezentációhoz tartozik a napló nyelve is. Köztudott dolog, hogy a napló stílusában, noha az írója elsősorban a köznyelvet használja inkább, megjelennek olyan szakaszok, amelyekből egyértelműen ki lehet következtetni, hogy szerzőjük kicsoda, és ezeknek a részeknek természetesen esztétikai funkciójuk van: „Tündöklet a reggel, asztalom forró a napsütéstől. Vad-ezüst a Duna, mert fú a szél is. Benedek a zsákjából vakító ragyogást meg szelet ont. Kell ez a nagy fényesség, tán a bensőnkbe is jut valami. Eljut.”¹³ Ezek a leírások túlmutatnak az egyszerű közlés és rögzítés szándékán. Mindebből az is jól láthatóvá válik, hogy az írói napló valóban köztes státusú műfaj, sem nem tisztán műalkotás vagy önéletírás, hiszen ezek zárt kompozícióval dolgoznak, sem nem tisztán leíró jellegű adathalmaz. Nagy László számára, úgy tűnik, fontos volt, hogy naplóját is többször esztétikai minőségben hozza létre. Ezek ritkulása szintén azzal párhuzamos, ahogy haladunk előre az időben. A száraz leírások a napló vége felé a rögzítés szándékán nemigen mutatnak túl. Mintha a költői szerep is kimerülne abban, hogy milyen más költőkkel, írókkal találkozott, hogy a szerkesztőségi munka milyen volt, illetve a műalkotások születésének körülményei arra redukálódnak, hogy hány oldalt írt kézzel, majd géppel egy-egy nap. A monotónia veszi át az uralmat, az alkotás öröme elsősorban a fával való munkában, illetve a rajzolásban mutatkozik meg: „Egész este faragtam a betlehemeseket. Jól haladtam, a napokban kész, utána verseket írok.”¹⁴

Erre a saját problémára, az egyensúly, a költői én megbillenésére sokszor maga a naplóíró is reflektál, és az apróbb „elszólásokból” is láthatóvá válik, hogy mindez a már említett testi elmúlással kerül összefüggésbe: „Roskadtan ülök, valami baj lakik bennem. Hallgatom a pletykákat. Átveszem a Herbert verseit, nyersfordítások. Szígligeten dolgozhatok eleget. Hold. Gyógyszerek, C-vitamin, mexasen altató stb. és még két csomag ginsengtea.”¹⁵

Philippe Lejeune híres, a naplóról szóló tanulmányában, a *Hogyan végződnék a naplók?*-ban szintén kiemeli a pszichológiai és az önanalízis kapcsolatát a naplóval: „Az elmélkedésnek szintén két oldala van: önelemzés és töprengés. A napló olyan teret és időt kínál, amely kivonja magát az élet sürgetése alól. Ide, a nyugalomba menekülünk, hogy »előhívjuk« az imént megélt képet és eltöprengjünk rajta. [...] A krízisnapló [...] a saját befejezését keresi. Kiutat keres a krízishelyzetből és következőképpen magából a naplóból is.”¹⁶ Nagy László naplója nem véletlenül indul véleményem szerint álomnaplóként. Az álmok rögzítésével önanalízisre is kényszeríti saját magát a naplóíró, hogy ezekben a képekben így vagy úgy, de értelmet találjon, s ezáltal közelebb juthasson a megoldásokhoz.

13 Nagy, I. m. 22. (1975. márc. 21.)

14 Uo. 481. (1977. dec. 17.)

15 Uo. 478. (1977. dec. 10.)

16 Philippe Lejeune: *Hogyan végződnék a naplók?* Ford. Gábor Livia = U6.: *Önéletírás, élettörténet, napló. Válogatott tanulmányok.* Szerk.: Z. Varga Zoltán. Budapest, 2003, L'Harmattan, 217. (Szöveg és emlékezet 3.)

Az erről való lemondás szintén sokatmondó, mert egy másik stratégiára mutat: maga a napló válik megoldási kísérletté, a kísérlet pedig az idő kijátszására irányul, noha a kudarc ez esetben elkerülhetetlen. Ahogy Lejeune fogalmaz: „Rögzíteni az időt annyi, mint megalkotni egy papír- emlékezetet, létrehozni a megélt archívumait, nyomokat halmozni fel, kitérni a feledés elől.”¹⁷

A válság tehát, amiről már többször is szó esett, a test válsága, és az elmúlás feletti válságérzet. A napló pedig nem csupán ennek a válságnak a rögzítése, hanem a megoldására tett kísérlet is: a mindennapos, rendszeres rögzítés éppen a szétesés ellen létrehozott gyakorlat. A naplóíró általában akkor fejezi be a naplóírást, ha a válság megoldódik, vagyis a rálátás és az önelemzés igénye már nem fokozottan van jelen. Az olvasó, aki az íróval ellentétben egyben, egy szöveg-egészként olvashatja már csak a naplót, heroikus kísérletnek érezheti mindent a saját visszatekintő pozíciójából: az idő ellen dolgozni, azt szeletekre, napokra bontani, s így leküzdeni azt, amivel már a rögzítés során szembesül a lejegyző. Ennyiben a maga módján, ezzel az önreflexív mozzanattal a Nagy László-napló egyedivé is válik, el is különül a naplóirodalom nagy részétől.

Lipkovich Péter: Földi paradicsom (részlet, természetes anyagok, Dél-Korea, 2015)